

Mühacirət ədəbiyyatı

İstiqlala, milli dövlətə və bayrağa sədaqətin bədii təcəssümü (M.Ə.Rəsulzadənin “Qəzetəçi Seyyid” hekayəsi haqqında)

Abid Tahirli

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

E-mail: habidtahirli@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8175-2866

Annötasiya. XX əsrin 20-ci illəri tarixə həm də, Azərbaycan ədəbiyyatının yeni mərhələsi kimi qədəm qoyur. Bir tərəfdən qondarma, saxta proletar ədəbiyyatı nümunələri yaranırsa, digər tərəfdən formalaşmaqda olan istiqlal poeziyasının, bədii nəsrinin, publisistikasının yeni-yeni milli örnəkləri meydana gəlir. Beləliklə, sovet rejiminin ilk illərindən ədəbiyyat bir-birinə zidd iki cəbhəyə bölünür, ideya və formaca qütblənir. Mühacirət nəsrinin ilk örnəklərindən olan M.Ə.Rəsulzadənin qələmə aldığı “Qəzetəçi Seyyid” hekayəsi məqalədə araşdırılır, hekayənin aktuallığı əsaslandırılır, mövzusu, ideyası, digər məziyyətləri təhlil olunur, əsərlə bağlı mövcud tədqiqatlara nəzər salınır, hekayənin nəşri tarixi, yazıldığı, sonradan dərc olunduğu əlifba və s. barədə məlumatlar verilir, müvafiq nəticələr hasil edilir.

Məqalədə hazırda da aktuallığını itirməyən bu qəbildən olan əsərlərin bir tərəfdən istiqlal uğrunda mücadilə tarixini yaşatdığı, digər tərəfdən də gediləcək yola işıq saldığı, böyüməkdə olan nəslin vətənpərvər, istiqlalsevər vətəndaş kimi yetişməsində, formalaşmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi qənaətinə gəlinir.

Açar sözlər: mühacirət irsi, hekayə, M.Ə.Rəsulzadə, sovet rejimi, istiqlal, mücadilə

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 03.04.2024; qəbul edilib – 10.04.2024

Artistic embodiment of loyalty to the independence, national state and flag (On the story “Gazetechi Seyyid” by M.A.Rasulzade)

Abid Tahirli

Doctor of Philological Sciences

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS

E-mail: habidtahirli@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8175-2866

Abstract. The 20s of the 20th century make history as a new stage in Azerbaijani literature. On the one hand examples of false proletarian literature were created, on the other hand new examples of independence poetry, fiction and publicism under formation emerged. In this way literature was divided into two opposing fronts in the early years of the Soviet regime, and became polarized in

ideas and forms. The story “Gazetechi Seyyid” (“Correspondent Seyyid”) by M.A.Rasulzade, that was one of the example of emigration prose is studied in the article, the relevance of the story is justified, the theme, idea and other qualities are analyzed, available research on the story is reviewed; and the information is given on the publication date of the story, the alphabet in which it was written and later published, etc.

In the article it is concluded that works of this type, still relevant today, on the one hand, preserve the history of the struggle for independence, and on the other, shed light on the path to follow; and play an important role in the formation of the next generation as patriotic, independence-loving citizens.

Keywords: emigration heritage, story, M.A.Rasulzade, Soviet regime, independence, struggle

Article history: received – 03.04.2024; accepted – 10.04.2024

Giriş / Introduction

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin (31 yanvar 1884, Bakı – 6 mart 1955, Ankara) doğma Vətəninə və xarici ölkələrdə təlatümlər içində keçən bütün həyatı, çoxşaxəli bədii, publisistik yaradıcılıq fəaliyyəti xalqda milli özünüdərkini, milli şüurun formalaşmasına, inkişafına, milli istiqlal və milli dövlət uğrunda mücadiləyə, eyni zamanda istismara, işğala, sovet rejiminə, kommunist ideologiyasına qarşı mübarizəyə həsr olunmuşdur. Parlaq zəkaya, nadir istedadla, sarsılmaz iradəyə sahib M.Ə.Rəsulzadə mühərrir, redaktor, naşir, yazıçı, publisist, ədəbiyyatşünas, partiya və dövlət xadimi kimi tutduğu yoldan, əqidə və amalından dönməmiş, tarixdə, xalqın hafizəsində həmişəyaşarlılıq haqqını qazanmışdır. “Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 dekabr 2023-cü il tarixli Sərəncamında deyildiyi kimi, “Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin dövrün salnaməsinə çevrilən parlaq publisistik, siyasi, ədəbi-tənqidi və elmi irsi Azərbaycanın ictimai fikir tarixində xüsusi yer tutur”.

M.Ə.Rəsulzadənin janr cəhətdən rəngarəng, məzmun baxımından maraqlı, aktual olan yaradıcılığında ədəbi əsərləri ideya nöqtəyi-nəzərindən söz sənətimizin yeni nəfəsinin, yeni qolunun, yeni yolunun, yeni istiqamətinin – istiqlal ədəbiyyatının konturlarını müəyyənləşdirən və onu zənginləşdirən nümunələrdir. Ədibin mühacirətdə “Azərbaycan davasının”, mətbuatının bayraqları, “daxildə və xaricdə böyük və dərin təsirlər yapan və Sovet hökumətini rəsmən protestoya icbar edən” [3, s.172] “Yeni Qafqasya” dərgisində “Mim Elif” imzası ilə “Acı xatirələrdən” rubrikasında ərəb əlifbasında dərc olunmuş “Qəzetçi Seyyid” hekayəsi [2, s.183] təsirli, düşündürücü bədii örnək çərçivəsində qalmayıb istiqlal və istiqlal dərəsi təəssüratı yaradan mühacirət ədəbi nəsrinin ilk nümunələrindəndir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, mühacirət nəsrində hekayə janrında qələmə alınmış əsərlər say etibarilə çox olmasa da, ideya, məzmun baxımından Azərbaycan ədəbi xəzinəsində xüsusi yer tutur. M.B.Məhəmmədzadənin “İldırım”, “On dəfə öldürülən”, “Vətən qaldı”, Ə.Ağaoğlunun “Tanrı dağında”, Ceyhun Hacıbəylinin “Müəzzinin lənəti”, “Baş tutmayan ziyarət”, “Neydanovun işi”, “Mindiyimiz səfinə”, “Hacı Kərim toyda”, “Hacı Kərim hamamda”, Fuad Əmircanın “İntiqam alan kölgə” və s. kimi hekayələr bu gün də aktuallığını, bədii siqlətini, gücü və sənət dəyərini itirməmişdir.

Əsas hissə / Main part

Hekayənin mövzusu, məzmunu, ideyası, digər xüsusiyyətləri. Həcm etibarilə kiçik, kompozisiya, süjet cəhətdən sadə olan əsər hekayə janrındadır. Mövzusu Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra bolşeviklər tərəfindən təqibə, təhdidə məruz qalan, nəhayət, gülləbaran edilərək öldürülən minlərlə istiqlal tərəfdarlarından birinin – sadə peşə adamı qəzetçi Seyyidin acı

həyatından götürülmüşdür. Nasir hekayəni qəhrəmanını oxucuya təqdim etməklə başlayır: “O, qəzetə sahibi bir “burjuva” deyildi. Qəzetə mühərriri bir “mürtəce” də deyildi. Qapı-qapı dolaşaraq abunələri təvzi edən (paylayan, dağıdan – T.A) fəqir bir qəzetəçi idi. Qəzetə təvzi etdiyi kibi o, Türk teatrosunun elanlarını da dağıdır, afişləri divarlara yapışdırırdı; iri vücudu və yüksək boyu ilə o, bu işi çox gözəl ifa edər, nərdivana ehtiyac göstərmədən elanları yaramaz çocuqların əli yetişməz bir hizaya asa bilirdi [2, s.183]. Bu təqdimatla M.Ə.Rəsulzadə oxucunu gələcəkdə qəzetçi Seyyidin başına gətiriləcək fəlakətin, faciənin əsl səbəbi haqqında bəri başdan düşünməyə dəvət edir. Yəni qəzetçi Seyyid təbəqə etibarını ilə rejimin düşmənin hesab etdiyi burjuva deyil, mülkədar deyil, var-dövlət, zümrə, sərvət cəhətdən bolşeviklərdən fərqlənməyən sadə, kasıb peşə adamıdır. Hekayə müəllifi qəzetçi Seyyidin həyatı, fəaliyyəti barədə daha geniş məlumat verərək göstərir ki, qırmızı yanaqlarında həyat, saf gözlərində nəşə, gülər üzündə vəfa iradə edən (göstərən–T.A.) bu sağlam vücudu hər kəs – teatr müdavimləri, qəzet oxucuları yaxından tanıyır:.. Bəs qəzetçi Seyyidin hansı cəhəti bolşeviklərin xoşuna gəlmirdi, niyə ondan çəkinir, ehtiyat edirlər?! M.Ə.Rəsulzadə 3-4 kəlmə ilə bu qorxunun, vahimənin səbəbini açıqlayır: Qəzetçi Seyyid “eyni zamanda sağlam bir ruh daşırdı”. O, vətəninə, əqidəsinə sadıq, iradəli, cəsur, milli bayraq sevdalısı, istiqlal aşığıdır: “Milli və vətəni məqsədlərlə icra olunan nümayişlərdə Seyyidi vücudu ilə mütənəsb bir həyəcan qapları. Qocaman Azərbaycan bayrağını böyük bir vüqarla omuzuna alar, həyatının ən nəşəli anlarını yaşardı. Heç bir mükafat və ücret bəkləməyən həqiqi xalq vətənpərvərliyinin o, səmimi bir müvəssili idi. Denikinçilərin Bakı limanında silah dolu saxladıkları Belaya gəmisini kəşf etdiyi və bu xidmətinə müqabil qanunən haqq etdiyi mükafatı ala bilmədiyi halda belə o, qətiyyətin münkəsir olmamışdı” [6, s.183]. Belaya gəmisinin Ağlara, Qırmızılara məxsusluğu Qəzetçi Seyyidi o qədər də maraqlandırmırdı: hər ikisinin Azərbaycan istiqlalına qarşı olduğunu bilirdi. Onun üçün vətənin mənafeyi hər şeydən, hətta canından üstün idi. Axtarıldığını, təqib olunduğunu bilsə də, Qəzetçi Seyyid gizlənməyi özünə rəva görmür. Bolşeviklər, ÇEKA onu yaxalayır, zindana atır. “Qəzetəçi Seyyidi bir daha görənlər olmadı. Onun “Azərbaycan, “İstiqlal!” – deyə bağıran gur səsi artıq eşidilməz olmuşdu. Lakin ölümü ilə cəllad rejimə etiraz edən Qəzetçi Seyyidin fədakarlığı dillərdə gəzən dastana çevrilmişdir: “- Qurşuna dizilərkən Seyyid mətanətini heç pozmamış, geniş köksünü hədəf alaraq açılan qurşunu mərdcə qarşılamaş, o müqəddəs şüar bu cəsur şəhidin son sözü olmuşdur: - Yaşasın İstiqlal!” [6, s.184].

Nəticə / Conclusion

M.Ə.Rəsulzadənin qəhrəmanı istiqlal və bayraq uğrunda həlak olanların ümumiləşdirilmiş obrazıdır. Mücahid ədib bu və ya digər şəkildə bu fikri, mövqeyi təsdiqləyir: “Eşqi-istiqlal ilə yanan və həsrəti-hürriyyətlə sızlayan Azəri gəncliyinin ürəyi yarılrsa, bu bayrağın orada mənəksə olduğu görülür. Əvət, heç bir zaman Azərbaycan xalqı bu qədər həzin bir həsrət duymamışdır. Hansı köylünü, hansı əmələni, hansı münəvvər və ya əsnafı dinləsəniz, “Azərbaycan”dan yana-yakıla bəhs edər” [4, s.124].

Mövzu, sənətkarlıq baxımından ustalıqla işlənmiş bu hekayənin başlıca ideyası istiqlal, bu amal uğrunda canını fəda edən şəhidlərin əməllərini təsvir, tərənnüm və əbədi yaşatmaqdır. 44 günlük Vətən müharibəsindən Zəfərlə çıxan Azərbaycan gəncliyi sələflərinə layiq olduqlarını, onların yolunu şərəflə davam etdirdiklərini bütün dünyaya göstərdilər. Hazırda da aktualıqni itirməyən bu qəbildən olan əsərlər bir tərəfdən istiqlal uğrunda mücadilə tarixini yaşadırsa, digər tərəfdən də gediləcək yola işıq salır, böyüməkdə olan nəslin vətənpərvər, istiqlalsevər vətəndaş kimi yetişməsi, formalaşması üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyatşünaslığımızda bu əsərlə bağlı müəyyən fikirlər, elmi-nəzəri mülahizələr irəli sürülmüşdür. Azərbaycan mühacirət nəsrinin təcrübəli araşdırıcılarından fil.e.d. Nikpur Cabbarlı haqlı olaraq yazır ki, təsirli və obrazlı bir dillə qələmə alınmış bu həcmcə kiçik hekayədə müəllif

bütün şüurlu həyatını milli istiqlal hərəkatına təmənnəsiz xidmətə həsr etmiş idealist bir insanın-qəzetəçi Seyyidin dolğun, yadda qalan surətini yaratmışdır [1, s.48]. Fil.e.d. Şahbaz Şamioğlu əsərin başqa bir cəhətini xüsusi ilə vurğulayır: “Qəzetəçi Seyyid” hekayəsində xalqın milli istiqlalına yenidən qovuşacağına inam böyükdür. Çünki istiqlalı əlindən alınsa da, bu xalqın Qəzetəçi Seyyid kimi ölümün gözlərinə dik baxan övladları var” [5, s.29]. Gənc tədqiqatçı Aysel Əfəndiyeva haqlı olaraq, M.Ə.Rəsulzadənin “Qəzetəçi Seyyid”i “mühacirət nəsrimizdə milli istiqlal hərəkatının inikası baxımından diqqəti cəlb edən əsərlərdən biri” kimi dəyərləndirir və hekayəni bu səpkidə təhlil süzgəcindən keçirir [2].

Biz yuxarıda hekayənin “Yeni Qafqasya” dərgisində dərc edildiyini yazmışdıq. Bundan sonra əsər eyni gündə – aprelin 27-də 50-ci illər mühacirət mətbuatının lokomotivi “Azərbaycan” (Ankara) dərgisində latın əlifbası ilə işıq üzü görmüşdür. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra “Qəzetəçi Seyyid” hekayəsi müxtəlif mətbu orqanlarda, toplularda da verilmişdir.

Ədəbiyyat / References

1. Cabbarlı, N. Azərbaycan mühacirət nəsr. – Bakı: Elm və təhsil, – 2011, – 140 s.
2. Əfəndiyeva, A. 1920-ci illər Azərbaycan mühacirət nəsrində milli istiqlal hərəkatının inikası (hekayə janrı örnəkləri əsasında). Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, – 2021, № 1, – s.156-162.
3. Məhəmmədzadə, M.B. Milli Azərbaycan hərəkatı. Azərbaycan Kültür Derneyi Yayınları №40, – Ankara: Mars Ticaret və Sənayi A.Ş., – 1991– 239 s.
4. Rəsulzadə, M.E. Azərbaycan Cümhuriyyəti (Keyfiyyət-i teşekkülü və şimdiki vəziyyəti. – İstanbul: Azərbaycan Türkləri Kültür və Dayanışma Derneyi Yayınları 1, – 1990, Hazırlayanlar: dr. Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım, Sabahattin Çağın.
5. Şamioğlu (Musayev), Ş. Azərbaycan mühacirət irsi: nəsr və ədəbiyyatşünaslıq. – Bakı: Elm və təhsil, – 2023, – 330 s.
6. “Yeni Kafkasya”. 1925-1926. 3-cü il, sayı:1-21 (transliterasiyalı nəşr). Nəşrə hazırlayanlar: Yavuz Akpınar, Səlcuk Türkyılmaz, Yılmaz Özkaya. TEAS Press Nəşriyyat evi. – İstanbul: – fevral 2018. – 340 s.

Художественное воплощение верности независимости, национальному государству и знамени (на основе рассказа М.Э.Расулзаде «Газетчик Сейид»)

Абид Тахирли

Доктор филологических наук

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: habidtahirli@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8175-2866

Резюме. 20-е годы XX века вошли в историю как новый этап азербайджанской литературы. Если, с одной стороны, создаются искусственные, вымышленные образцы пролетарской литературы, с другой стороны, на арену выходят новые формирующиеся национальные образцы поэзии независимости, художественной прозы, публицистики. Таким образом, с первых лет советского режима литература разделена на два противоположных фронта полярных идей и форм.

В статье исследован один из первых образцов эмигрантской прозы, рассказ М.Э.Расулзаде «Газетчик Сейид», обосновывается его актуальность, анализируются тема, идея и другие преимущества, обращено внимание к соответствующим работам об этом рассказе, приводятся сведения о времени публикации, на каком алфавите он написан и впоследствии издан и т.д. и приводятся соответствующие выводы, утверждающие, с одной стороны, что произведения этого жанра не потеряли свою актуальность и в наше время. С другой стороны, они имеют исключительно важное значение как воплощение истории борьбы за независимость, освещают путь в будущее подрастающему поколению, воспитывают и формируют их патриотами, гражданами с чувством любви к независимости.

Ключевые слова: эмигрантское наследие, рассказ, М.Э.Расулзаде, советский режим, независимость, борьба